

Диференціація життєвого рівня населення України

Дядик Тетяна Василівна

Полтавська державна аграрна академія, к.е.н., доцент

Differentiation of living standards in Ukraine. Theoretical research on the disclosure of social and economic nature of the cost, the level and quality of life, analyzes the main indicators of differentiation of living standards in Ukraine.

Key words: social and labor issues, income differentiation, labor income, transfer payments, wages, total resources.

Соціально-трудова сфера є винятково важливою, проте за останні роки набула ряду негативних ознак, що викликали складну ситуацію на ринку праці – загострення безробіття, складність працевлаштування жінок та молоді, погіршення режимів і умов праці, порушення норм праці, зниження реальної та забезпечення гідної заробітної плати тощо. За останній рік Україна ввійшла в чергову надскладну смугу економічної кризи та політичної нестабільності, з якою пов'язані суттєве скорочення виробництва, масова вимушена міграція, зростає безробіття, що призводить до вкрай негативних наслідків. Неефективна структура доходів населення, надмірна частка соціальних трансфертів, динаміка яких не залежить безпосередньо від рівня економічної активності їх одержувачів, знижує мотиваційні стимули до праці, породжує утриманські настрої серед працездатного населення та загрожує дефолтом.

Така ситуація, що склалась в країні, зрозуміло, не могла не позначитись на інших показниках рівня та якості життя населення – можливості суспільства щодо забезпечення якості життя, діяльності та всебічного розвитку постійно скорочуються, адже кожного дня зростає чисельність громадян, що втрачають можливість працювати, не в змозі забезпечувати собі належні умови побуту, інтелектуально-культурний розвиток, втрачають свободу та правову захищеність. Перераховані тенденції для держави оцінюються вартістю невиробленої продукції та послуг, а для людей обертаються зниженням матеріального добробуту та стають причиною гострих психологічних травм.

Як і будь-який інший товар, робоча сила потребує суспільно необхідних витрат на своє відтворення в певних суспільних умовах. Мінімальна межа цих витрат визначається вартістю життєвих благ, які фізично необхідні працівнику для підтримки життя і відновлення працездатності. Тим часом, відтворення робочої сили потребує більших витрат, ніж для створення фізично необхідних працівнику життєвих засобів. Нині основною причиною зниження загальних доходів населення є низький рівень оплати у невиробничій сфері, існування певних диспропорцій у оплаті праці зайнятих у основних галузях народного господарства.

Відтворення робочої сили потребує більших витрат, ніж для створення фізично необхідних працівнику життєвих засобів [1,2]. Для характеристики рівня життя ООН використовує такий показник як «індекс людського розвитку» (ІЛР), який включає в себе національний дохід на душу населення,

тривалість життя, освіту [3]. Цей Індекс – загальна міра для оцінки довготривалого прогресу за трьома основними показниками: можливість прожити довге й здорове життя, доступ до знань і гідний рівень життя [7]. В Україні відзначаються традиційно дуже низькі, гірші від середньосвітових, показники тривалості життя та ВНД на душу населення. Досить високі – на рівні більшості розвинених країн – показники з освіти. Одними з країн, які в рейтингу ІЛР зайняли «сусідні» позиції з Україною і можуть бути порівнянні за чисельністю населення, є Казахстан і Росія. Результати України в останньому Індексі дають небагато підстав для оптимізму: хіба що доступ до знань є задовільним, із гідним рівнем і тривалістю життя – не склалося [6].

Проте не тільки українці мають привід замислитися. Уповільнення темпів людського розвитку відбувається в усіх регіонах планети. Фінансові кризи, стихійні лиха і збройні конфлікти, коливання цін на харчі гальмують розвиток людини. Більшість населення світу не охоплено комплексними формами соціального захисту, такими як пенсії та страхування від безробіття. Головною причиною вразливості українців експерти називають «абсолютно необґрунтовану соціальну і економічну нерівність» та «паралельне існування в Україні двох світів». Поряд із цим, високий рівень монополізації економіки та відсутність розвинутої соціальної інфраструктури суттєво підвищують вразливість громадян [7].

Виснажені конфліктом на Сході країни українці вважають, що рівень їхнього життя в 2015 році опустився нижче попередніх показників. Проведене серед тисячі українців соціопитування свідчить про найгірші дані за всю історію спостережень в країні. За шкалою від 0 до 10 (де 10 є найкращим показником) в середньому українці оцінили свій рівень життя в 4.0. Оптимізм українців щодо свого майбутнього також впав, як і в 2014 році. У минулому році показник серед українців, які очікують позитивних змін у своєму житті протягом п'яти наступних років, впав до нового мінімуму – до 5,2 балів. Відсоток населення, задоволеного своїм рівнем життя, скоротився з 27 % до 17 % за минулий рік, у той час як відсоток українців, які розглядають економічну ситуацію в країні як «бідну», злетів з 62 % в 2014 році до 79 % в 2015 році [5].

Проблема бідності в Україні вже визнана офіційно, її головна причина – економічно невиправданий і несправедливий розподіл доходів у країні. Зниження частки трудових доходів при одночасному спаді виробництва супроводжується різкою диференціацією становища населення, внаслідок чого значна його частина зубожіє. Диференціація доходів – об'єктивне явище, пов'язане з соціально-економічними відмінностями членів суспільства у сфері виробництва, розподілу і споживання. У демократичній державі, де політики стурбовані дотриманням принципів справедливості і рівності громадян, надмірне багатство одних і бідність інших визнаються недопустимим явищем. За даними Держкомстату України, чисельність населення із середньодушовими еквівалентними загальними доходами у місяць, нижчими прожиткового мінімуму у 2010 складала 3,6 млн. осіб, що становить 8,6 % від загальної

чисельності населення, у 2015 р. 2,5 млн. осіб – майже 7 %. Динаміка позитивна, проте не відповідає світовим стандартам якості життя (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка показників диференціації життєвого рівня населення України, 2010-2015 рр.*

Показники	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2015 р. до 2010 р., %
Чисельність населення із середньодушовими еквівалентними загальними доходами у місяць, нижчими прожиткового мінімуму:							х
млн. осіб	3,6	3,2	3,8	3,5	3,2	2,5	69,4
у відсотках до загальної чисельності населення	8,6	7,8	9,0	8,3	8,6	6,4	х
Середньорічний розмір прожиткового мінімуму (у середньому на одну особу в місяць, грн)	843,2	914,1	1042,4	1113,7	1176,0	1227,3	145,6
Квінтільний коефіцієнт диференціації загальних доходів населення, разів	1,9	1,9	1,9	1,9	1,9	1,9	х
Квінтільний коефіцієнт фондів (по загальних доходах), разів	3,5	3,4	3,2	3,3	3,1	3,2	х

*Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та частини зони проведення антитерористичної операції

Джерело: розраховано автором на підставі: [4]

Середньорічний розмір прожиткового мінімуму в розмірі 1227 грн у 2015 р., звичайно, не відповідає потребам населення та не може забезпечити навіть первинні потреби громадян, вже не говорячи про відпочинок, освіту, оздоровлення і т.д. Квінтільний коефіцієнт фондів вказує на те, що мінімальні доходи найбагатших громадян перевищують максимальні доходи найбільш бідних більше ніж утричі, проте, враховуючи тінізацію економіки та неправдивість даних щодо доходів, напевно вони є значно вищими.

Вирішальне значення у забезпеченні гідного рівня життя та його зростання в будь-якій країні мають достойні трудові доходи. У сумарних доходах населення зарплата становить у Великобританії – 65 %, Німеччині – 64 %, Італії – 52 %, США – 53 %, Франції – 58 %, Японії – 69 %. Структура доходів населення України засвідчує суттєве зниження авторитету праці, адже доходи від заробітної плати становлять менше половини загальних доходів. Замороження рівня оплати праці вже призвело до загрозливих перекосів у структурі доходів населення, коли частка соціальних виплат впритул наблизилася до частки заробітної плати. Максимальні зарплати тепер не обмежуються. Проте статут Міжнародної організації праці вимагає рівної оплати за однаково рівну працю. В Україні цей принцип грубо порушується – рівна праця оплачується зовсім неоднаково в галузях, підприємствах та організаціях усіх форм власності з різним фінансово-економічним станом. Надмірна диференціація заробітків не виправдана ні вимогами економічної доцільності, ні звичайною людською справедливістю. Відхилення галузевих

рівнів оплати праці від середньої в розвинутих країнах, як правило, не перевищує двох разів. Так, якщо у 2015 р. частка соціальних допомог та інших одержаних поточних трансфертів у структурі доходів населення становила 25,2 %, то питома вага заробітної плати становить 47,2 % та знизилась за досліджуваний період у структурі сукупних ресурсів на 0,4 в.п. Збільшилась питома вага у структурі таких статей як грошова допомога від родичів – на 1,9 в.п. та пільги та субсидії безготівкові на оплату житлово-комунальних послуг, електроенергії, палива – на 0,7 в.п., що зрозуміло ніяк не стосується зростання трудових доходів (табл. 2).

Таблиця 2

Динаміка розміру та структури сукупних ресурсів домогосподарств в Україні, 2010-2015 рр.*

Показники	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2015 р. до 2010 р., +,-
Загальні доходи, грн	3369,8	3708,2	4031,9	4331,0	4470,9	5122,0	1752,2
Сукупні середньомісячні ресурси у розрахунку на одне домогосподарство, грн	3481,0	3853,9	4144,5	4470,5	4563,3	5231,7	1750,7
Структура сукупних ресурсів домогосподарств	відсотків						х
Грошові доходи:	89,1	88,9	91,0	90,8	91,2	89,4	0,3
оплата праці	47,6	48,9	50,8	50,6	48,8	47,2	-0,4
доходи від підприємницької діяльності та самозайнятості	6,1	4,6	4,1	4,1	5,2	5,5	-0,6
доходи від продажу сільськогосподарської продукції	3,4	3,1	2,8	2,8	3,2	3,4	0,0
пенсії, стипендії, соціальні допомоги, надані готівкою	25,8	25,5	27,1	27,1	27,0	25,2	-0,6
грошова допомога від родичів, інших осіб та інші грошові доходи	6,2	6,8	6,2	6,2	7,0	8,1	1,9
Вартість спожитої продукції, отриманої з особистого підсобного господарства та від самозаготівель	5,0	4,8	3,8	3,9	4,6	5,1	0,1
Пільги та субсидії безготівкові на оплату житлово-комунальних послуг, електроенергії, палива	0,6	0,6	0,6	0,4	0,4	1,3	0,7
Пільги безготівкові на оплату товарів та послуг з охорони здоров'я, туристичних послуг,	0,5	0,5	0,5	0,5	0,4	0,4	-0,1

путівок, на оплату послуг транспорту, зв'язку							
Інші надходження	4,8	5,2	4,1	4,4	3,4	3,8	-1,0

**Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та частини зони проведення антитерористичної операції*

Джерело: розраховано автором на підставі: [4]

У сучасних умовах відбулися істотні зміни в структурі одержуваних доходів населення – збільшилася їх різноманітність, ускладнилася структура, явно проявилася тенденція до диференціації. Реальні доходи населення систематично знижуються, і це виступає потужним обмежувачем виробництва. Серйозною проблемою є тінізація економіки та доходів. Тіньова економіка – це та її частина, яка не відображається в офіційній статистиці, уникає оподаткування. Вона являє собою неконтрольовані суспільством виробництво, розподіл, обмін і споживання товарно-матеріальних цінностей і послуг. Тіньова економіка протистоїть офіційній, а її результати далеко не завжди відображаються в складі ВВП країни. За даними Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, обсяг неформальної економіки в Україні в 2016 р. становить 38 % від офіційного ВВП. Тінізація економіки пов'язана з падінням обсягів виробництва і зростанням безробіття в економіці офіційній. Тіньова зайнятість і тіньова оплата праці більш характерні для деяких міських видів діяльності, однак проникають і в сільськогосподарські підприємства. Необлічена праця та її оплата викривляють реальну економічну дійсність, сприяють зловживанням, погіршують соціальний клімат на підприємствах і навколишньому середовищі та унеможливають точно розрахувати реальні доходи населення.

Аналіз сучасного стану рівня життя населення, рівня доходів та витрат в Україні дозволяє зробити наступні висновки: по-перше, надзвичайно низький рівень сукупних доходів домогосподарств; по-друге, про недостатньо високий у структурі доходів рівень доходів від праці і зниження авторитету праці; по-третє, про високий рівень майнового розшарування суспільства; по-четверте, про зростання витрат на продовольчі товари і зменшення на цій основі споживання непродовольчих товарів, послуг і духовних благ, а, отже, про суттєве падіння життєвого рівня населення.

Проведені протягом останнього десятиліття українські економічні реформи використовували кризовий варіант політики скорочення доходів населення. І сьогодні продовжує домінувати негативна концепція заробітної плати, що включає: занижену до межі (за рідкісним винятком) оплату праці; відсутність у переважній більшості випадків зв'язку між заробітною платою, утворенням, кваліфікацією і якістю праці; зростання у доходах населення грошових надходжень, що не відносяться до оплати праці; проведення активної державної політики, що припускає низьку оплату праці істотним фактором національної конкурентоспроможності.

Провідними компонентами економічної політики держави спрямованої на піднесення народного добробуту в Україні на даному етапі розвитку повинні

стати: підвищення заробітної плати на основі зростання ефективності суспільної праці і державного регулювання як її абсолютних розмірів, так і співвідношень по галузях; подолання малозабезпеченості за рахунок надання допомоги особам, які знаходяться на утриманні працездатних громадян за рахунок раціонального використання коштів державних і місцевих фондів, а також фондів підприємств і організацій; усунення розриву між прийнятим прожитковим мінімумом і його покриттям; забезпечення диференціації заробітної плати залежно від її соціально-економічної значущості; збільшення мінімального рівня заробітної плати до реального прожиткового мінімуму; піднесення платоспроможності населення.

Саме держава через регулювання цін та розміру трудових доходів повинна гарантувати населенню достойний рівень та якість трудового життя. Особливо велика роль держави у двох найважливіших сферах формування людського капіталу – в освіті та охороні здоров'я. В руках держави, через економічне стимулювання змінити ставлення до розвитку людського капіталу приватних підприємств, адже вони можуть стати найефективнішими виробниками цього капіталу через підготовку фахівців, що відповідають перспективним способам виробництва. Необхідна також державна підтримка тих підприємств і організацій, які забезпечують соціальний ефект на державному рівні: підвищення рівня культури, моральності, творчого потенціалу та активності.

Список використаних джерел:

1. Вітер В. До проблеми моніторингових оцінювань рівня життя населення України / В. Вітер // Україна: аспекти праці. – 2010. – № 7. – С. 27-35.
2. Гордей О. Система чинників і фінансові показники вимірювання рівня життя населення / О. Гордей // Економіка. – 2009. – № 10. – С. 222-225.
3. Грішнова О.А. Економіка праці та соціально-трудові відносини: [Підручник] / О.А. Грішнова. – [3-тє вид., випр. і доп.] – К.: Т-во «Знання», КОО, 2007. – 559 с.
4. Державна служба статистики України: [Електронний ресурс] / режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
5. Рівень життя українців рекордно впав – опитування: [Електронний ресурс] / режим доступу: <http://ua.korrespondent.net/world/worldabus/3611105-riven-zhyttia-ukraintsiv-rekordno-vpav-opytuvannia>.
6. Україна у світових координатах людського розвитку: тупцювання на місці: [Електронний ресурс] / режим доступу: <http://gazeta.dt.ua/macrolevel/ukrayina-u-svitovih-koordinatah-lyudskogo-rozvitku-tupcyuvannya-na-misci>.
7. Украина 2014: выйти из пике: [Електронний ресурс] / режим доступу: <http://arenacs.com.ua/News/Post/43>.